

**ПРОФЕСИОНАЛНА СТРУКТУРА НА ТУЛЧАНСКОТО НАСЕЛЕНИЕ
ПРЕЗ 40-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.
(ПО ДАННИ ОТ ТЕМЕТТУАТ ДЕФТЕРИТЕ)**

Николай ТОДОРОВ

Abstract: *The present article aims at examining the occupational structure of the population of Tulcea in the 40s of the 19th century. Unpublished materials from the Ottoman Archives in Istanbul have been used, and in particular the Temettuat Register (Defter) with a signature ML.VRD.TMT.d 12755. The creation of the discussed Temettuat Defter coincides with the period of economic rise of Tulcea and the formation of the Bulgarian community in the city. During the examined period Tulcea established itself as an extremely multiethnic city, a feature of many of the commercial centers through the epoch.*

From the analysis of the document it is clear that the trade- domestic and foreign was prevailing in the economic development of Tulcea. The highest incomes were from the crafts engaged in that field. Tulcea provided the entrepreneurs of the epoch an untapped market with great opportunities. From its port goods were exported to craftsmen from a very wide region - North-eastern Bulgaria and the eastern parts of The Balkan Mountains.

Key words: *Tulcea, Temettuat Register, trade, craftsman*

JEL: N00, N09

Възможностите за изследване на професионалната структура на балканския град в епохата на Възраждането са добре илюстрирани в значителна част от краеведската литература. В основната си част това са изследвания, които използват предимно български документи – кондики на отделни еснафи, епистоларни документи, иконографски източници и др. В отделни случаи се използват и някои османотурски документи – предимно ябанджийски тезкерета и данъчни декларации от вида *altı senelik virgü ilmühaber*,

както и отделни дефтери отразяващи заплатения от занаятчиите годишен данък на държавата (Todorov, 1966; 1972). Тук важно място заемат сиджилите, чиято информация, отнасяща се до XIX в., все още не е пълноценно оползотворена. Това безспорно са важни документални източници, които обаче често не позволяват цялостната и пълна реконструкция на професионалния профил на населението на даден град в разглеждания период.

Особено ценна информация в това отношение дават теметтуат дефтерите (Georgieva, 2011; 2013; 2014; 2016; Kütükoğlu, 1995; Kayoko, 2004). Този вид документи са резултат от предприетото през 1845 г. мащабно описание на доходите и имуществото на османските поданици, в резултат на което са изготвени 17 540 дефтера (Georgieva, 2011, p. 532). В структурно отношение те включват имената на жителите, практикувания занаят, платените данъци, притежавани доходоносни имоти и животни, очаквания годишен доход. В някои случаи към домакинството на данъкоплатеца са вписани и синовете на регистрираното лице. Теметтуат дефтерът на Тулча се съхранява в Османския архив в Истанбул под сигнатура ML.VRD.TMT.d 12755¹. В него са включени всички махали на Тулча, както и част от селата влизаци в Тулчанска каза – Малкоч, Каталой, Еникьой, Каракиндже, Къшла и др. В отделен теметтуат е регистрирано циганското население на града². В настоящото изследване ще се фокусираме изцяло върху населението на града Тулча, като ще се постареем да изясним професионалната структура, както и факторите които я обуславят.

Създаването на разглеждания теметтуат дефтер съвпада с периода на икономическо издигане на Тулча и оформянето на българската общност в града. Настъпилите промени в режима на корабоплаване по р. Дунав през 40-те и 50-те години на XIX в. отварят нови възможности в икономическото развитие на градовете разположени по десния бряг на реката (Paskaleva, 1986). Тези селища се превръщат в притегателен център за част от населението от останалите българските земи, където стопанските възможности стават по-ограничени поради развитието на конкуренцията в тях и монополизира-

---

¹ Изказвам благодарност на доц. д-р Гергана Георгиева за оказаната помощ при разчитането на документа.

² Vaşbakanlık osmanlı arşivi (BOA), İstanbul, ML.VRD.TMT.d 12756.

нето на техните пазари. Именно от тази гледна точка Тулча представлява неусвоен пазар, който тепърва проявява своя потенциал.

Според теметтуат дефтера в Тулча са регистрирани единадесет махали. В следващата таблица ще посочим техните имена и броя на ханетата регистрирани във всяка от тях, което ще ни позволи да направим и кратка демографска характеристика на града:

Таблица 1.

Махали на гр. Тулча и брой на регистрираните ханета във всяка от тях

№	Махала	Ханета
1	<i>Мюсюлманска</i>	89
2	<i>Хюсни бей</i>	79
3	<i>Варош</i>	98
4	<i>Къзаган</i>	196
5	<i>Чаир</i>	108
6	<i>Немска</i> ³	45
7	<i>Ермени</i>	9
8	<i>Бештепе</i>	94
9	<i>Яхуди</i>	22
10	<i>Преслав</i>	104
11	<i>Цигани</i>	18
	общо	862

Възприетият в историческата демография коефициент 5 при изчисляване на общия брой население позволява да направим извод, че жителите на Тулча в разглеждания период възлизат приблизително на 4310 души. В случая теметтуат дефтера ни дава първата сравнително точна цифра на населението на самия град. В проведеното през 1831 г. първо преброяване в Османската империя е регистрирано населението на цялата каза, което възлиза на 3249 души (1083 данъкоплатци). Видим е ръстът на населението при условие, че едва десет години по-късно жителите само на града възлиза на 4310 души. Този ръст се обуславя от миграцията на население от селищата разположени в източната и централна част на Стара планина – Котел, Же-

³ Името на махалата не е разчетено, но в нея е регистрирано само немско население.

равна, Габрово, Търново, както и тези от Североизточна България – Шумен, Варна. Наблюдава се и мигриране на жители от съседните на Тулча селища – Бабадаг, Кюстенджа, Исакча, както и от селата разположени в непосредствена близост до града.

Професионална структура

Развитието на занаятите и другите поминъци в периода на Възраждането се обуславя предимно от стопанския профил на различните селища. Освен суровините, с които разполага местното население, важно влияние оказват географският фактор, различният статут на населените места в рамките на османската административна система, както и наличието на пазар за готовата продукция.

Професионалната структура на населението в Тулча също се обуславя от конкретни фактори. Тук на първо място трябва да се поставят настъпилите промени в правния режим на корабоплаване по поречието на р. Дунав. Началото на търговското корабоплаване поставено през 40-те години на XIX в. и особено либерализацията настъпила с Парижкия договор от 1856 г. превръщат Тулча във важно пристанище както за вносна, така и за износна търговия (Paskaleva, 1986, p. 142). Именно последната е в основата на профилирането на професионалната структура на града. Важно място заема миграцията на котленските овчари от „Долното поле“, Карнобатско в Добруджа, с което създават суровинна база за практикуването на множество занаяти.

В теметтуат дефтера са регистрирани общо 60 занаята и професии, което показва твърде разнообразна професионална структура. Разпределени по отрасли те се поделят както следва:

Таблица 2.

Професионална структура на тулчанското население по отрасли

Отрасъл	Брой практикуващи	Отрасъл	Брой практикуващи
наемници	175	производство на дрехи, обработка на платове и кожа	18
транспорт	169	строителство	16

земеделие	126	охрана	10
търговия	84	животновъдство	9
обслужване	83	духовенство	5
лов и риболов	79	администрация	2
без професия	31	дървообработка	1
обработка на метал	23	други	5
обработка и производство на храни	20	неразчетени	6

От посочените занаяти и професии 26 са организирани в самостоятелни еснафи. Тук е мястото да направим уточнението, че е невъзможно да се твърди със сигурност, че част от останалите занаяти също не са организирани в самостоятелни еснафи. Поради характера на извършената регистрация, жителите на отделни махали са вписани единствено със занаята без каквито и да е обяснения от страна на писаря, което не означава, че не съществува такъв еснаф. Изрично посочените еснафи са 26 на брой.

Веднага прави впечатление, че най-многобройни са представителите на наемния труд. Това е твърде характерна черта на балканския възрожденски град, която се наблюдава почти във всички градове. В групата са регистрирани: *107 хизметкъри, 53 ренчбери, 13 гюнделикчийи и 2 чираци*. В процентно отношение те представляват 20,3% от заетото население на града. Средният доход на групата на наемниците възлиза на 679 гроша.

През 60-те години на XIX в. процентът на наемниците възлиза на 26.2% от всички заети лица. Относно съдържанието на термина „хизметкяр“ в литературата съществуват различия. Речниковото значение на думата е слуга, прислужник, наемен работник, който помага в домакинството. Съществува и второ значение на служителите, служещи. Разглежданият дефтер хвърля допълнителна светлина върху значението на термина.

Тук *хизметкярите* са обособени в самостоятелна група /*makule*/ и често пъти представляват помощен персонал нает от различни занаятчии. При една част от тях регистраторът е посочил, че получават доходите си от хизметкярлък. Срещат се и такива, които са регистрирани като хизметкъри, но печелят прехраната си като наемници при определени занаятчии. Така например жителят на махалата „Варош“ Марко е вписан в дефтера като хизмет-

кяр, но доходът му е от балъкчилик⁴. Вероятността той да е нает като помощник от някои от рибарите в Тулча е твърде голяма.

В своята цялост това е неквалифицирана работна ръка, без професия, зависеща напълно от представените възможности за временен, сезонен труд. Това се потвърждава от посочването при някои от хизметкярите, че получават доходите си от чужбинарство или гурбетлик⁵. Най-често изострената конкуренция в градовете, където еснафите са монополизирали пазара на труда, изхвърля една част от работоспособното население, което е принудено да търси препитанието си в други краища на империята. Същевременно специализацията в определен занаят изисква време и средства, а в случая подобни наемници представляват източник на евтина работна ръка. Възможно е в градовете като Тулча, които получават тласък в икономическото си развитие след Кримската война главно благодарение на търговията, и в които липсата на традиционни производства или наличието на такива, но в не дооформен вид, да се налага използването именно на неквалифицирана работна ръка като вариант за по-малки разходи. Съществува и възможност наемните работници да представляват мигрирало от селата население, което не успява да се специализира в определена професия.

Ренчберите също са наемници, земеделски работници. Те имат възможност да приложат своя неспециализиран труд в земеделието, с което е ангажирано една значителна част от тулчанското население. Аграрната структура на града в разглежданата епоха предоставя възможности за практикуването на този вид труд (Parveva, 2011).

В разглеждания дефтер са регистрирани 13 гюнделикчи. В буквален превод терминът *гюнделикчи* означава надничар. Трудно е да се диференцира конкретната дейност на трите вида наемни работници, тъй като се наблюдава известно прекриване. Така например някои от гюнделикчиите получават приходите си от хизметкярлик⁶. Регистрираните хизметкяри имат доход от ренчберлик и т.н.⁷. Известна яснота относно гюнделикчиите внася Васил Александров при описанието на производството на карловските гайта-

⁴ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 68.

⁵ В дефтера изписано като *ghārübätliq*.

⁶ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 200.

⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 204.

ни. Той посочва, че „гюнлюкчий“ в производствения процес на гайтани могат да бъдат и бояджии, които вапчат стоката при производителите, а не в собствени бояджийници. Явно това могат да бъдат и занаятчийи, които не разполагат със собствени работилници, а са наети на надница при различни производители (Aleksandrov, 1938, p. 98).

Регистрирани са двама чираци без посочен занаят. Единият – Сава син на Тодор е жител на махалата Чаир с доход от 800 гроша, като изрично е посочено, че 780 гр. от тях са приход от хизметкярлък. Вторият е арменец с доход от 550 гр. Това потвърждава направения вече извод за известно препокриване на дейността на наемните работници.

Ангажираните с транспорт заети лица представляват втората по големина група сред тулчанските жители – общо 168 д. В нея се включват *139 кираджии, 15 кайъкчийи, 12 арабаджии и 2 талигаджии*.

Тази информация, която ни предоставя единствено теметтуат дефтера е от особена важност при разглеждането на професионалната структура на Тулча. Въпросната група липсва в османската документация от 60-те и 70-те години на XIX в., за което има логично обяснение.

През 40-те години на XIX в. Тулча представлява основно пристанище за износна търговия. Произведенията на занаятчийите от селищата в Средна Стара планина – Котел и Жеравна, на тези от Североизточна България – основно Шумен, както и разположените в Северна Добруджа, намират своя пласмент именно в Тулча. През 1850 г. в статистика публикувана на страниците на „Цариградски вестник“ относно броя на населението в Добруджа се посочва: „Всички жители на това място не имаха друго намерение когато дойдоха в Добруджа, освен печалбата“⁸. В дописка до в. „Турция“ от 31 октомври 1864 г. се посочва, че „...преди двайсет години [приблиз. 1844 г.] Тулча не беше нищо друго освен едно голямо село в което живееха само рибари. Днес тя е един град който може да се гледа като един от най-хубавите в Турция. Неговото преобразуване не излезува освен от значителното развитие което търговията зе от скоро време насам“⁹.

Именно нуждата от превоз на занаятчийското производство от посоче-

---

⁸ Цариградски вестник, А, 9, 11 ноември 1850.

⁹ Турция, I, 15, 31 октомври 1864.

ните краища до пазара в Тулча обуславя големия брой лица ангажирани с транспорт. С това се занимават предимно *кирадджиите*.

Това предположение се доказва и от българската документация. Показателна в това отношение е запазената кореспонденция на Иван Попниколов Изворски, брат на Стефан Изворски и баща на Кръстю Мирски. В нея той описва дейността си като абаджия, който работи основно в Котел и готовата продукция – гайтани, ямурлуци и други стоки, изпраща за пласиране в дюкяна в Тулча¹⁰. Това е характерно въобще за котленските абаджии, които отнасят готовата стока за продан по добруджанските пристанища, известно като „ходене на скеля“ (Rusev, 1996, p. 145).

Аналогична е ситуацията и при обуцарите от Шумен. Добруджа се явява естествен хинтерланд за търговските операции на шуменските занаятчии. Иван Гълъшев (Башмаков, Пашмаков) е шуменски дикиджия, който реализира част от готовата си продукция в Тулча. Първоначално от шуменския си дюкян той изпраща само готова стока, която разпродава на местния пазар. Особено добър прием тя получава сред местното руско население. След време той отваря собствен дюкян в Тулча, където първоначално изпраща големия си син Петраки, а в последствие той лично се заема с продажбата в него (Rumenov, 2010, p. 52).

От посочените примери става ясно, че до 60-те години пласираните стоки на тулчанския пазар се транспортират от различните производствени центрове. Построяването на железниците Черна вода – Кюстенджа (1860 г.) и Русе – Варна (1866 г.) обезсмислят този вид търговия и принуждават една част от занаятчиите окончателно да се установят в Тулча, което предполага и западането на занаятите свързани с транспорт. Именно поради тази причина те почти отсъстват от професионалната структура на града през 60-те и 70-те години.

Кайъкчиите освен пренос на стоки и хора през реката явно се занимават и с други дейности. Така например се срещат кайъкчии регистрирани като такива, които получават по-голямата част от дохода си от търговия с риба (*balakçılık tüccârdan*)¹¹.

¹⁰ Българска академия на науките – Научен архив, Ф. 59 К, оп.1, а.е 355, 407, 554, 547.

¹¹ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 204.

Част от *арабаджиите* освен с пренос на стоки вероятно се занимават и с поддръжка на превозните средства използвани от кираджиите. Прави впечатление, че освен чифт волове част от тях не притежават друго имущество.

Талигаджиите освен с пренос на стоки се занимават и с превоз на пътници (Гергов, 1978, р. 321). Единият от регистрираните практикуващ този занаят е Бабадакли Ибрахим син на Ахмед с доход от талигаджилък възлиза на 1000 гроша. Съществува известна вероятност той да се занимава с превоз на хора от Бабадаг до Тулча¹².

Земеделците представляват третата по големина група – общо 126 души. Тук са регистрирани *112 души като ербаб-и зираат, 6 багджи, 3 чападжи и 5 бахчеванджи*.

Земеделците (erbab-i ziraat) представляват 12.9% от цялото население на Тулча. Природо-географските особености на града и околността естествено предоставят добри условия за земеделие. В по-голямата си част това са земеделци в истинския смисъл на думата – притежават достатъчно инвентар и земя за обработване, а не е допълнителен поминък съчетан с практикуването на някакъв занаят, каквото положение се наблюдава в други градове.

Багджиите (лозари) са обособени в самостоятелен еснаф. Лозарството в Тулча представлява един от сериозните поминъци на населението. Произвежданото вино освен за консумация се използва и като основна износна суровина.

Бахчеванджиите са градинари, които произвеждат основно плодове и зеленчуци, които пласират на пазара. Според по-късните османски документи те са ябанджии от Търновско, което е напълно естествено имайки предвид градинарския характер на този регион¹³.

И тримата вписани *чападжиши (копачи)* са жители на махалата „Преслав“, където всъщност са регистрирани най-голям брой земеделци – 26 души. Най-вероятно са наемници, тъй като и тримата не притежават имущество.

Търговското съсловие в Тулча в разглеждания период възлиза на 84

---

¹² BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 11.

¹³ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Ориенталски отдел, Тч 57/12; Рс 8/139.

души. Тук са регистрирани 43 туджари, 21 бакали, 10 дюкянджии, 8 мейкедеджи, и по един базаргян и джанбаз.

Туджарите и базаргяните трябва да се разграничат от представителите на локалната търговия, каквито са бакалите, дюкянджиите, мейкедеджиите и др. Това не изключва да осъществяват търговски операции на местния пазар, но основно те са ангажирани с търговия на по-далечни разстояния в рамките на империята.

Бакалите претърпяват известна еволюция по отношение на търгуваните от тях стоки. Първоначалният набор от сол, пастърма, масло, маслини и зехтин постепенно се допълва от екзотични стоки и подправки. Появяват се морски деликатеси, кафе и какао, захар и други вносни стоки (Gavrilova, 1999, p. 74). Това изключително разнообразие затруднява изграждането на точен профил на бакалите като вид търговци, но е сигурно, че те задоволяват цялата гама от ориенталски вкусове на местното население превръщайки своите дюкяни в своего рода универсални магазини. С подобен профил на търговските операции са и регистрираните 10 дюкянджии.

Особен интерес представляват *мейкедеджиите*. В буквален превод терминът *meukede* означава магазин за вино, съответно съдържателите им се занимават с търговия на вино. Същевременно обаче регистрираните в дефтера мейкедеджи са и негови производители. Те притежават лозя, които обработват. Това показва, че те затварят цикъла в това изключително доходно производство.

В разглежданата доиндустриална епоха притежаването на лозе представлява една изключително сериозна инвестиция и източник на приходи. Детайлното изследване на Ст. Първева показва, че реколтата от 3 дюнюма лозе, превърната в стока, предоставя необходимите средства за изплащането на дължимите към държавата данъци и за покриване на личните нужди на семейството от храни и суровини, които то не произвежда, както да остане и определено количество за домашна консумация. Важна характеристика на притежаваните лозя е и бързата възвръщаемост на направената инвестиция (Parveva, 2011, p. 276).

Джамбазите търгуват с коне, но в нашия случай регистрираният като джамбаз Иванчо, жител на махалата „Чаир“ е собственик на три дюкяна и

едно кахвехане. Този случай ясно илюстрира често срещаната практика едно лице да практикува различни по вид занаяти, които взаимно се допълват.

Сферата на обслужването е сериозно застъпена в професионалната структура на Тулча. Тук са регистрирани 12 различни професии: мейханеджи /24/, бербер /7/, кахведжи /4/, фърънджи /2/, духанджи /1/, одунджи /11/, сакаджи /2/, дегирменди /16/, асйабджи /1/, кеманеджи /1/, табиб /1/, хатабчи /13/.

Наличието на такъв сериозен брой лица заети в тази сфера до известна степен също е подчинено на търговския профил на градското стопанство. Веднага прави впечатление голямото количество съдържатели на механи и кафенета. За сравнение в Габрово в същото време има само един кафеджия и нито един механджия. В разглеждания период това са част от нововъведенията в публичния живот на възрожденските българи. Те се превръщат в средища за социални контакти, места за провеждане на дискусии по актуални политически въпроси, а понякога и офиси за сключване на някоя сделка. Същевременно това е мястото, където могат да прекарат свободното си време „ябанджиите“, чийто брой драстично се увеличава в разглеждания период, като по този начин кафенетата се превръщат в актуално средство за информация относно случващото се в другите краища на империята (Gavrilova, 1999, p. 302). Имайки предвид постоянното движение на хора в Тулча големият брой механи и кафенета не е изненада. Одунджиите и хатабчиите са производители и търговци на дърва за горене, които са основен начин за отопление на населението през периода. Голям е броят и на дегирменджиите. По-голяма част от тях са собственици на вятърни мелници.

Интерес представлява регистрираният като табиб Ибрахим ага жител на мюсюлманската махала¹⁴. В буквален превод *tabip/b* означава лекар. Това е сравнително рядко срещана професия в теметтуат дефтерите, което прави нашата регистрация особено ценна.

Риболовът е един от основните поминъци предимно на местното руско население. Тук са регистрирани 79 балъкчии. В информация публикувана на страниците на сп. „Austria“ се посочва, че това е основно занимание за „руснаците и липованите“, също за малък брой молдавци. Уловената риба в по-

---

¹⁴ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755.f. 16.

голямата си част се осолява, след което се продава във вътрешността на страната или в чужбина. Списанието посочва, че субпродуктите от рибата – морунави мехури, клей и хайвер „представляват един немаловажен търговски отрасъл“ (Тонеv, Lecheva, Mihaylova & Zhecheva, 2003, p. 183).

На следващо място по брой се подреждат лицата без посочена професия – 31. Имайки предвид доходите на тези лица в никакъв случай не се касае за маргинализирана група от местното население. Често пъти това са лица притежаващи значителни имоти, от които получават доходите си.

С обработка на метал са ангажирани 23 души, сред които: *13 демирджии, 4 калайджии, 3 тенекеджии, 2 ковачи и 1 куюмджия*. И четиримата калайджии са жители на циганската махала, а от демирджиите девет души са от същата махала. Това показва наличието на специализация сред различните етнически групи, която се наблюдава и при други градове. Подобна е ситуацията с арменците в Шумен, където 65% от терзийския еснаф са представители на арменците в града.

Производството и обработката на храни е в ръцете на 20 души. Това са: 12 екмекчии, 6 касапи и двама ашчии (?). Най-често лицата регистрирани като екмекчи са собственици на фурни и получават част от дохода си именно от фърънджилък. Така например жителят на Мюсюлманската махала Али син на Мустафа, който е дервиш, е регистриран като принадлежащ към екмекчийския еснаф, но от общо 2000 гр. доход, 480 са от фърънджилък¹⁵.

Касапите също имат своето място в професионалната структура на града. Според дипломатическите доклади голяма част от екипажите на преминаващите плавателни съдове предпочитат да се снабдят с месни продукти именно в Тулча (Тонеv, Lecheva, Mihaylova & Zhecheva, 2003, p. 180).

Характерните занаяти свързани с производството на дрехи и обработката на платове и кожа са слабо застъпени в Тулча и това е напълно естествено имайки предвид, че доминираща в стопанския профил на града е търговията. Тази група занаяти в Тулча е представена от 11 терзии, по двама абаджии, бояджии, чизмеджии и един кюркчия. Както вече посочихме продукцията на тези занаятчии се произвежда и в готов вид се транспортира до Тулча с цел да бъде пласирана на местния пазар.

---

¹⁵ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755.f. 10.

Със строителство са ангажирани 16 лица – 11 дюлгери, 3 марангози и 2 дограмаджии. Османската документация от 60-те години на XIX в. показва, че това са предимно ябанджии от Габровско и Македония. Техният труд намира приложение както в ежедневието на тулчанските жители, така и в добиването на суровини за корабоплаването и различните държавни мероприятия по изграждане на местната инфраструктура.

Интересна група са лицата заети с охрана. Това са 10 души регистрирани като *sefine kolavur*, т.е корабни патрули. Всички те са жители на махалата Хюсни бей. Имайки предвид, че р. Дунав е гранична зона тяхното наличие е напълно обяснимо.

Животновъдството е представено от 7 чобани и двама души регистрирани като *siğirtmacı/siğirtmacı*. Терминът означава пастир, търговец на говеда, но имайки предвид доходите на двамата по-скоро се касае за първото значение.

В теметтуат дефтера са регистрирани и четирима свещеници. Това са:

Таблица 3.

Регистрирани свещеници в теметтуат дефтера.

Име	Махала	Доход/гроша
Папаз Димитри	Хюсни бей	600
Папаз Анастас	Хюсни бей	800
Папаз Филип (?)	Къзган	1500
Папаз Петре	Бештепе	2500

На първо място **прави впечатление**, че при нито един от свещениците не е регистрирано притежавано имущество или животни, а същевременно имат значителни доходи.

Същото е положението при регистрирания на първо място в еврейската махала хахамбаши – главен равин Янкел син на Муси (sic!) с доход от 1000 гроша.

И в двата случая регистраторът е отбелязал, че получават доход от папазлък, а при равина от хахамлък.

Регистрирани са и две административни длъжности – *аза меджлиси* и *мухтар-и евел*. И двете са свързани с административните реформи през Танзимата. В случая включваме само тези две, макар и повечето мухтари да са

регистрирани в разглеждания дефтер, тъй като при тях не е посочено да имат друг занаят. И двамата са регистрирани в мюсюлманската махала. Първият – аза меджлиси Халил, е собственик на едно кафене, един дюкян и мелница. За кафенето и мелница писарят е направил уточнението, че са нови, като има предвид, че се сдобива с тях през 1845 г., тъй като за 1844 г. няма регистриран доход от тях. Общият му доход възлиза на 1000 гроша. Мухтар-и евел Осман не притежава имущество и получава доход от службата си в размер на 600 гроша.

Освен посочените групи с по един представител са регистрирани и следните занаяти: фъчъджъ, кантарджи, делялджи, дирахчи, саатчи и чомлекчи.

Приведените нови данни от теметтуат дефтера показват, че в Тулча се наблюдава една изключително разнообразна професионална структура. Създалата се стопанска конюнктура предопределя и развитието на различните занаяти и поминъци. Преобладават такива, които пряко или косвено са свързани с развиващата се местна търговия, за успехите на която съдейства основно търговското корабоплаване по р. Дунав. През 1843 г. „Журнал на Австрийския лойд“ съобщава, че „Град Тулча е вече едно от най-посещаваните пристанища на Дунав, и вероятно скоро ще се издигне в едно от най-важните турски вносно-износни търговски средища“ (Michoff, 1943, p. 49). Това се потвърждава както от информацията от теметтуат дефтера, така и от по-късните документи. В спомените си Добри Ганчев (учител в Тулча през 1876-1877 г.) отбелязва:

„Тука се бяха стекли предприемчиви български търговци от всичките краища на България: от Шумен, от Карлово, от Котел и Жеравна, та че и от далечна Македония. Търговия, занаяти, кръчмарство в техни ръце“ (Ganchev, 2005, p. 35). Това показва, че Тулча се очертава като изключително проспериращ дунавски град – част от тенденцията, която се наблюдава и при останалите дунавски пристанища, превърнали се във важни търговски центрове през втората половина на XIX век.

Размер на доходите при основните занаяти и професии в Тулча

С оглед цялостното изследване на професионалната структура на тулчанското население ще се спрем по-подробно на доходите получавани от упражняваните занаяти и професии. По този начин ще разкрием позицията на отделните поминъци в йерархията на приходите, на вложените и получените средства и как това влияе върху социалния статус на заетите лица.

По отрасли средният доход на заетите лица е представен в Таблица 5. Преди да пристъпим към анализ на данните трябва да се направят някои уточнения.

На първо място трябва да се има предвид, че съществува известен дисбаланс в броя на представителите на различните занаяти в отделните отрасли. В някои от тях общият брой на представените занаяти е малък, но за сметка на това получават големи доходи, което ги измества на по-предни позиции. Така например духовенството е представено от 5 души, но поради големите доходи, които получават са на четвърто място по среден доход в отрасловата структура на града. В процеса на работа ще разгледаме вътрешната диференциация в отделните групи занаяти и професии.

Получените данни за среден доход са изложени в следващата таблица:

Таблица 4.

Среден доход на заетите лица в Тулча по отрасли

Отрасъл	Ср. доход	Отрасъл	Ср. доход
Търговия	2644,5	Транспорт	845,4
Производство на дрехи, обработка н платове и кожа	1324	Строителство	810,3
Обработка и производство на хранителни продукти	1240,2	Администрация	800
Духовенство	1175	Охрана	780
Обслужване	1103,8	Обработка на метал	774,9
Земеделие	1076,9	Дървообработване	750
Животновъдство	944,6	Лов и риболов	655,4
Без професия	902,9	Наемници	594

На първо място по среден доход застават лицата заети с търговия. Това е икономически силното и доминиращо съсловие в Тулча. От представените в групата заети лица с най-висок среден доход от 4287.2 гроша са туджари-

те. Това е най-високият среден доход въобще от всички регистрирани занаяти и професии.

Вътре в съсловието на търговците се наблюдава сериозна диференциация. Туджарите и базаргяните са търговци, които оперират на по-широки пазари, включително осъществяват и външна търговия (Ivanova, 2007, p. 79; Inalcik, 2002, p. 160). Това се потвърждава от данните на теметтуат дефтера, в който 8 от общо 43 туджари притежават плавателни съдове. Някои от туджарите са отдали под наем $\frac{1}{2}$ от притежаваните кораби. Съществува известна вероятност за реализиране на търговия в съдружие с други търговци. Вероятно тези търговци се занимават с износ на стоки в посока на пристанищата по двата бряга на р. Дунав, както и към Одеса.

Същевременно се наблюдава комплексен характер на осъществяваната търговия. Така например един от най-крупните тулчански търговци Христки чорбаджи, чийто регистриран доход възлиза на 10 000 гроша, получава тази сума от 8 дюкяна, едно кафене, керемидчийска работилница, 5 дюнюма лозе, градина от 2 дюнюма и 25 дюнюма ниви. Още по разнообразни са приходите на търговеца Димитри син на Михал също с доход от 10 000 гроша. От тях 2800 гроша получава от 4 дюкяна, 400 гр. от дюкян, в който търгува с брашовски стоки, 400 гр. от дюкян за горива (?), 400 гр. от дюкян за продажба на вино /*meykede dükkâni*/ и 400 гр. от мумджийски дюкян. Примерите могат да бъдат продължени, но в общи линии се налага заключението, че капиталите натрупани от туджарите са резултат от реализирането на различни по вид търговски операции, вероятно предопределени от търсенето на пазара. Това до известна степен им гарантира успех в търговията, дори при някои от предлаганите стоки да липсва търсене.

Противоположни като мащаб на извършваната търговия са останалите представители на търговското съсловие – дюкянджии, бакали, мейкедеджии и джанбази. Известно сходство съществува между дюкянджиите и бакалите. Средният доход на първите възлиза на 1810 гр., а на бакалите – 1895.5 гр. Регистрираните осем мейкедеджии са със среден доход от 1750 гр., а единствения джанбаз получава годишно по 3650 гр. Въпреки по-ограничения кръг от търговски операции получаваните доходи са значително високи.

Посоченото разнообразие се наблюдава и при регистрирания джанбаз

Иванчо. Той е собственик на 3 дюкяна и едно кафене, от които получава доход съответно по 2100 и 800 гр.

Трябва да се отбележи, че една значителна част от лицата заети с търговия при рекапитулацията на общия годишен доход, писарят е направил уточнението, че една част от сумата идва от дребна търговия¹⁶.

От посочените факти се потвърждава изложената теза, че водещ отрасъл в икономическото развитие на Тулча в разглеждания период е търговията. Това е най-доходното занятие, което позволява натрупването на значителни за времето си капитали, което от своя страна позволява на заетите в тази област лица да инвестират средства в най-разнообразни производства и натрупването на имоти, които в някои случаи отдават под наем. Естествено икономическото им положение води и до придобиване на по-висок социален статус, включвайки се в местната власт, което не само им гарантира по-голяма сигурност, но им позволява да увеличават личното си богатство.

На второ място със среден доход от 1324 гр. се поддредат лицата заети с производство на дрехи и обувки и обработка на платове и кожа. С най-висок такъв са регистрираните бояджии – 2900 гр. Тук отново се наблюдава съчетаването на различни по вид дейности. Така например вписаният като бояджия Михал, жител на махалата Хюсни бей е едновременно и търговец (туджар), а реално получава доходите си от два мейкедеджийски дюкяна – 1400 гр. и едно кафене – 1000 гр¹⁷. Трябва да се има предвид, че големият среден доход при бояджиите идва от малкия им брой (2 души), но с високи доходи.

Абаджиите, също двама имат среден доход възлизащ на 1750 гр. С най-нисък такъв са терзиите – 595.4 гр. Чизмеджиите получават средно по 625 г., а единственият кюркчия има доход от 750 гр.

Както вече посочихме, липсата на по-голям брой представители в Тулча на тези традиционно добре развити занаяти през Възраждането е продиктувано от факта, че предлаганата продукция като дрехи и обувки се изработва в други градове, а в дунавския град само се пласира готовата продукция.

---

¹⁶ В дефтера това е предадено с израза *perakende ahzüitandan*. В случая приемаме, че *perakende* трябва да се преведе като „на дребно“, в съчетание с арабската дума означаваща търговия *ahzüita*, т.е. търговия на дребно.

¹⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d 12755. f. 168.

Обработката и производството на храни се нареждат на трето място със среден доход от 1240.2 гроша. В тази група екмекчиите са с най-висок доход от 1770.8 гр., следвани от касапите и ашчиите с по 975 гр. От регистрираните 12 екмекчии, 8 са собственици на фурни. Търсенето на хлебни изделия от екипажите на преминаващите кораби предопределя и наличието на голям брой заети с този занаят лица, както и високите доходи, които получават.

Приходите на духовенството представляват особен интерес с оглед на това, че нито един от четиримата свещеници няма регистрирано каквото и да е приходоносно имущество. Същото е положението и при равина на еврейската общност в града. В сравнение например с Габрово където средният доход на свещениците е 601 гр., в Тулча той е почти двоен.

Сферата на обслужването е представена със среден доход от 1103.8 гр. Поради големият брой заети лица в тази област ще посочим средните им доходи в следващата таблица:

Таблица 5.

Среден доход на лицата ангажирани в сферата на обслужването

Професия	Ср. доход	Брой
мейханеджи	1158.3	24
бербер	728.5	7
кахведжи	787.5	4
фърънджи	2250	2
духанджи	2000	1
одунджи	886.3	11
сакаджи	600	2
дегирменджи	1296.8	16
асйабджи	1200	1
кеманеджи	600	1
табиб	1000	1
хатабчи	738.4	13

Традиционно фърънджиите са с високи доходи. В разглеждания период производството на хляб, до момента предимно в домашни условия, постепенно започва да напуска дома и изпичането му става в градските фурни (Gavrilova, 1999, p. 85). През 60-те години на XIX в. стойността на една фурна възлиза на сумата от 25 000 гр., което я превръща в една сериозна инвестиция.

тиция, която не всеки може да си позволи¹⁸.

Дегирменджилъкът също представлява доходоносно занимание. В нашия случай регистрираните дегирменджии са собственици на вятърни мелници */rüzgâr asyab/*.

Прави впечатление както големият брой мейханеджии, така и високият среден доход, който те придобиват. Тяхната доходност се обяснява с голямото движение на хора в града и вероятно освен храна те предлагат и приют на множеството пътници преминаващи през Тулча. Факт е, че в Тулча няма регистрирани ханове, което ни навежда на мисълта, че механиците действат и като места за отсядане.

Земеделците се поддредат на пето място със среден доход от 1076.9 гр. Земеделието е традиционен отрасъл на градската икономика и заслужава самостоятелно изследване. В пътепис посветен на Тулча Т. Икономов отбелязва следното:

„Наший град заключава до 600 български къщи, от които до 500 са земеделчески, градинарски, лозарски и прочие... Всичките работи лежат на останалите 100 къщи, всички почти търговски“ (Guurova, 1969, p. 310). Това още веднъж потвърждава направеният извод, че водещи не само в икономическо отношение, но и в общинските работи са търговците. С най-висок среден доход са регистрираните като ербаб-и зираат, следвани от лозарите с 961.6 гр., бахчеванджиите с 900 гр. и чападжиите със среден доход от 583.3 гр.

Животновъдството е представено със среден доход от 944.6 гр. В тази група прави впечатление високите доходи на чобаните – средно по 1314.2 гр. Този доход позволява да се допусне възможността те да са ангажирани с отглеждането на собствени стада.

Регистрираните 32 души без професия са със среден доход от 902.9 гр. В никакъв случай обаче това не са хора без занимание или някаква маргинална група от населението на града. Някои от тях притежават дюкяни, земеделски имоти или кованлъци (кошери), от които получават своите доходи.

Големият брой заети лица с транспорт (168 д.) получават среден доход възлизаш на 845.4 гроша. С най-висок такъв са кайъкчиите /1020 гр./, което

---

¹⁸ НБКМ-ОО, ф.Тч, а.е 58, л. 36, 37.

подказва, че най-вероятно те се занимават с превоз на стоки през реката. След тях се подреждат двамата талигаджии с 875 гр., кираджиите със 765.8 гр. и на последно място арабаджиите със 720.8 гр.

Средният доход получаван в строителството е в размер на 810.3 гроша. Двамата дограмаджии са със най-висок такъв – 1075 гр., следвани от марангозите с 733.3 гр. и дюлгерите с 622.7 гроша. Дейността на регистрираните като марангоз би могла да се обвърже и със строителството и поддръжката на плавателни съдове, тъй като едно от значенията на думата е корабен дърводелец, а производството на такива в Тулча през 40-те години заема важно място в местната икономика.

Регистрираните двама представители на администрацията – Осман ага – мухтар-и евел и Халил – аза в местния меджлис и двамата жители на Мюсюлманската махала имат среден доход от 800 гр., като това не е заплата, която получават за извършваната административна дейност, а доход от различни стопански начинания. Такова е положението при Халил. Той има регистриран доход от 1000 гр. получавани от един дюкян, като междуременно се е сдобил с нова вятърна мелница */cedid asyab hava/* и ново кахвехане */cedid kahvehane/*, за които през 1845 г. има регистриран доход от 0 гроша, а за 1846 г. съответно по 1500 и 1200 гр. Тази регистрация е от особена важност с оглед на изчисляването на общия приход на данъкоплатците. Вероятно при придобиването на нов имот се предполага, че за разработването му и получаването на приходи от него е нужно време, то през първата година такъв не се регистрира. Печалбата е регистрирана през втората година от притежаването му.

Заетите с охрана калавурджии, общо 10 на брой получават среден доход от 780 гр. Явно това е население заето с охраната на дунавския бряг, имайки предвид, че вносът и износът на стоки се осъществява при граничен режим регламентиран в поредицата законници за дунавските пристанища.

От занаятите свързани с обработката на метал с най-висок среден доход са ковачите – 1500 гр., а останалите са със сравнително ниски спрямо останалите занаяти средни доходи или както следва: куюмджи – 650 гр.; демирджи – 641.6 гр.; тенекеджи – 583.3 гр. и калайджи – 500 гр.

Дървообработването е представено от един фъчъджь с доход от 750 гр.

Рибарите в Тулча, които са предимно представители на руското население в града получават среден доход от 655.4 гр. Това е традиционно масово занимание за местното руско население, но и в следващите години се запазва тенденцията да е ниско платено.

Същото е положението и при наемната работна ръка. Тук е регистриран среден доход от 594 гр., като с най-висок такъв са двамата чираци с 675 гр., а при останалите представители на тази група не се наблюдава съществено различие в доходите: гюнделикчи – 584.6 гр.; ренчбер – 520.7 гр. и хизметкярите с 595.7 гр.

Професиите регистрирани с по един представител са със следните доходи: кантарджи – 1000 гроша; дялялджи – 700 гр.; джирахчи – 3000 гр.; сатчи – 650 гр. и чомлекчи – 800 гр.

Посочените данни позволяват да се очертае в сравнителна цялост професионалната структура на тулчанското население през 40-те години на XIX в. Изложените нови данни показват един локален вариант от стопанското развитие на градовете през Възраждането, което от своя страна детайлизира общата картина на градското стопанство.

REFERENCES:

- Aleksandrov, V 1938, *Aspects from the History of Karlovo: Economy, Culture, Public Works, Education and other acquisitions from 1908 to 1934*, Izdatelstvo P. K. Ovcharov, Sofia. (in Bulgarian)
- Ganchev, D 2005, *Memories*. Izdatelstvo Slovo, Veliko Tarnovo (in Bulgarian)
- Gavrilova, R 1999, *The Wheel of life. The Everyday life of the Bulgarian Revival Town*, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, Sofia. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2011, ‘Temettuat Defters as a Source for History of Shumen’, in *From here Bulgaria is started. Materials from the Second National History, Archeology and Cultural Tourism Conference, Shumen 14-16 May 2010*, Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", Shumen. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2013, ‘Vidin in the Mid-19th Century According to data from the Temettuat Register’, in *Bulgaria, Bulgarian and the Europe – Myth, History and the Present*, Izd. Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, Veliko Tarnovo, pp. 125-142. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2014, *Arbanassi at XV-XIX Century. Socio – Economic aspects*.

- Izdatelstvo Steno, Varna. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2016, 'Varna in the Mid-19th Century According to an Ottoman Defter' in *Varna, The Bulgarians, and The Bulgarian towns. Settlement Studies about National Revival Period. Studia in memoriam Velko Tonev. Acta Musei Varnensis*, vol. 12, Izdatelstvo Ongal, Varna, pp. 59-80. (in Bulgarian)
- Gerov, N 1978, *Dictionary of Bulgarian Language*. P. 5, Izdatelstvo Balgarski pisatel, Sofia. (in Bulgarian)
- Gyurova, Sv 1969, *The Renaissance Travellers' Accounts*, Izdatelstvo Balgarski pisatel, Sofia. (in Bulgarian)
- Inalcik, H 2002, *The Ottoman Empire: Classical period 1300-1600*, Izdatelstvo Amat-ah, Sofia. (in Bulgarian)
- Ivanova, Sv 2007, 'Minorities Merchant in Rumeli in the 17th – 18th Centuries', *Godishnik na Sofiyskia universitet "Sv. Kliment Ohridski", Istoricheski fakultet*, vol. 100, pp. 67-175 (in Bulgarian and English)
- Kayoko, H (ed) 2004, *The Ottoman State and Societies in Change: A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers*, Kegan Paul, London, New York, Bahrein.
- Kütükoğlu, M 1995, 'Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettüat Defterleri', *Belleten*, vol. LIX/225, Ankara, s. 395-412.
- Michoff, N 1943, *Beiträge zur handelsgeschichte Bulgarians. Österreichische Konsularberichte*. II, Erster band, Sofia., 1943
- Parveva, St 2011, *Land and People During 17th – First Decades of 18th Century. Reclamation and Organization of the Agrarian and Social Space in the Central and Southern Balkans under the Ottoman Rule*, Izdatelstvo na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Paskaleva, V 1986, *Central Europe and the lands along the Lower Danube during 17-19 c. (Socio-economic aspects)*, Izdatelstvo na Balgarska akademia na naukite, Sofia. (in Bulgarian)
- Rumenov, D 2010, 'Craftsmen of Shumen by Dzhumaliev', in *Folk Crafts – Past, Present, Future*, Izd. Faber, Gabrovo, pp. 50-78. (in Bulgarian)
- Rusev, Iv 1996, *Firms and Manufactures from the Region of Sliven and Kotel during the National Revival*, Izdatelstvo Faber, Veliko Tarnovo. (in Bulgarian)
- Todorov, N 1966, 'Demographic and Socio – Economic aspects of Hadzhioglu Pazardzhik (Dobrich) during 60-70 years of XIX c', in *Our City in the Past*, Tolbuhin, pp. 15-33 (in Bulgarian)
- Todorov, N 1972, *The Balkan City XV-XIX c. Socio – economic and demographic development*, Izd: Nauka i izkustvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Tonev, V & Lecheva, M & Mihaylova, N & Zhecheva, S 2001, *Sources for the*

History of Dobrudja 1853-1878. Bulgarian documents. P. 3, Izdatelstvo Gutenberg. Sofia. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Nikolay Todorov – PhD

Regional Museum of History Silistra

24 G. S. Rakovski St. 7500 Silistra

E-mail: todorovnikolay@abv.bg